

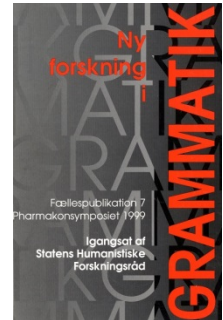
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Kategorier på tværs

Forfatter: Carl Bache

Kilde: J. Nørgård-Sørensen, P. Durst-Andersen, L. Jansen, B. Lihn Jensen og J. Pedersen (red.). *Ny Forskning i Grammatik* 7, 2000, s. 7-26

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Odense Universitetsforlag 2000

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Kategorier på tværs

Carl Bache

0. Introduktion

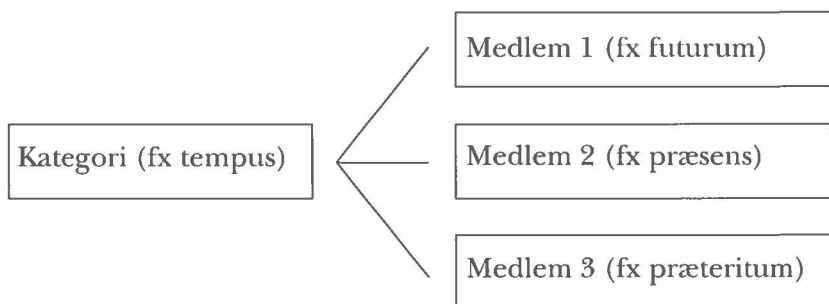
I denne artikel vil jeg komme ind på 'kategorier' – en betegnelse og et begreb som jeg har beskæftiget mig en hel del med i tidligere udgivelser (jf. Bache 1982, 1985a, 1985b, 1992, 1994 and 1997). Titlen på mit indlæg er bevidst tvetydig. For det første kommer kategorier ofte på tværs i beskrivelser af sproglige fænomener på grund af terminologisk og begrebsmæssig uklarhed. Det er der forskellige grunde til, men bl.a. er det et resultat af syntaksens overvældende dominans i det 20. århundrede på bekostning af det paradigmatisk. For det andet gøres kategorier direkte til genstand for beskrivelse på tværs af forskellige sprog. En hovedpointe i dette indlæg er at den terminologiske og begrebsmæssige uklarhed der hersker omkring kategorier, kan spænde ben for forsøgene på at beskrive dem på tværs af sprog. Man kan også formulere det på den måde at manglende metalingvistisk klarhed er et alvorligt problem for typologisk lingvistik.

1. Jamen, hvad er kategorier for noget?

Betegnelsen 'kategori' bruges ofte om en klasse af sproglige enheder. Disse sproglige enheder kan være af formel eller funktionel art. For eksempel kan man tale om **formkategorien** 'navneord' og **funktionskategorien** 'subjekt'. De enkelte forekomster af sådanne kategorier, d.v.s. de enkelte navneord og subjekter, udgør **medlemmerne** af kategorierne. Der er hobevis af problemer med at definere det enkelte sprogs form- og funktionskategorier helt præcist, og endnu flere hvis man vil gå på tværs af sprog og forsøge at opstille tværsproglige eller universelle kategorier (et ikke uinteressant forsøg er Hopper & Thomson 1984). Men disse problemer skyldes nok ikke nogen uklarhed i anvendelse af betegnelsen 'kategori', men snarere at sprog indeholder nuancer og glidende overgange som man ikke kan gribe med en alt for firkantet klasseopfattelse.

Betegnelsen 'kategori' anvendes imidlertid også på en anden måde, nemlig i beskrivelsen af karakteristiske træk ved kategorier af den type jeg allerede har nævnt. Således giver fx den enkelte ordklassens bøjningsmønstre (altså morfologiske særtræk) anledning til opstilling af kategorier i metasproget. For navneord taler man således om kategorier i forbindelse med **numerus**, **genus** og **kasus**. For verbernes vedkommende drejer det sig typisk om **tempus**, **modus** og **aspekt**. Det er i den forbindelse der opstår et problem i anvendelsen af betegnelsen 'kategori'. Er det den enkelte bøjningsform (fx pluralis og præteritum) der er en kategori, eller er det det overordnede bøjningskriterium der er det (fx numerus og tempus)? Nogle lingvister gør det ene, andre det andet. De der taler om numerus og tempus som kategorier, betragter de enkelte former der påvirkes af bøjningskriteriet (pluralis, præteritum), som **medlemmer af kategorier** snarere end som selvstændige kategorier. Ud fra det synspunkt, som jeg kraftigt støtter, er fx præsens, præteritum og futurum medlemmer af kategorien tempus, og singularis og pluralis er medlemmer af numeruskategorien.

Det synspunkt jeg vil argumentere for, medfører altså en kategoriopfattelse der kan anskueliggøres på denne måde:

En kategori repræsenterer et generelt begreb der tillader en sproglig relevant skelnen mellem mere specifikke størrelser, de såkaldte medlemmer. Som medlemmer af tempuskategorien er præsens, præteritum og futurum specifikke realisationer af kategoribegrebet tempus. Tilsvarende er perfektiv og imperfektiv specifikke realisationer af aspekt, og singularis og pluralis er specifikke realisationer af numerus.

Medlemmerne har kategorien som fællesnævner, d.v.s. de deler kategori-begrebet, men er indbyrdes forskellige på et mere specifikt niveau. Der er egentligt ikke noget nyt i en sådan kategoriopfattelse; vi har arvet den fra den traditionelle grammatik.

I det følgende vil jeg forsøge at påvise at det ikke er helt ligegyldigt hvordan man bruger betegnelsen 'kategori', og at forskellige kategoriopfattelser kan være tæt forbundet med forskellige opfattelser af hvad lingvistikens genstandsområde er.

2. Det paradigmatiske versus det syntagmatiske

Saussure opsummerede en række lingvistiske problemstillinger i nyttige begrebsæt, som man så siden hen har kunnet bruge som pejlemærker til at orientere sig med i det lingvistiske univers. Det gælder modsætningsparrene diakron/synkron, langue/parole, form/substans og syntagmatisk /paradigmatisk. Det sidstnævnte begrebspar, der som bekendt beskriver henholdsvis den horisontale (eller lineære) dimension og den vertikale (eller substitutionsmæssige) dimension, er værd at kigge nærmere på i sammenhæng med kategoriopfattelser.

Som bekendt har der i det 20. århundredes lingvistik været en overvældende syntagmatisk dominans. Bortset fra enkelte lingvister og skoler (som fx Jakobsons og Trubetzkoy's Pragsskole, Hjelmlevs Glossematik, Pikes Tagmemics, Hallidays Systemic Functional Linguistics og Harders Functional Semantics), og bortset fra at paradigmatiske relationer blev selve grundlaget for fonologien (jf. hele ideen om minimale par, frie varianter, overlappende og komplementær distribution), har interessen samlet sig om det syntagmatiske (i form af 'syntaks') på **bekostning af** det paradigmatiske, navnlig inden for den generative lingvistik. At paradigmatiske relationer ikke har nydt stor bevågenhed inden for denne skole, kan undre i lyset af de evalueringskriterier generative lingvister selv har opstillet. For eksempel, hvis en grammatik skal opnå '**observational adequacy**', skal den på britisk engelsk udelukke ordsammensætninger som **Henry has visited his parents yesterday* og **The bottle is containing half a pint*, men blåstemple ordsammensætningerne *Henry (had) visited his parents yesterday* og *The bottle contains half a pint* som mulige sætninger. At man ikke kan bruge præsens perfek-

tum i den første ordsammensætning, men helt uproblematisk præteritum eller pluskvamperfektum, er udtryk for at disse former har et forskelligt distributionsmønster. Og tilsvarende for den anden ordsammensætning, hvor man kan bruge simpel præsens, men ikke præsens progressiv. For at en grammatik ud over 'observational adequacy' skal opnå '**descriptive adequacy**', skal den ikke blot godkende eller udelukke ordsekvenser som mulige sætninger i sproget, men beskrive de sprogligt relevante regler der ligger til grund for denne udskillelse. Med andre ord skal grammatikken indeholde regler der forklarer hvorfor man i første sætningsramme ikke kan bruge præsens perfektum og i anden sætningsramme ikke kan bruge præsens progressiv. Hvis man er interesseret i at læse mere om 'adequacy' i lingvistiske beskrivelser, kan jeg henvise til Chomsky (1965, 1986), Allerton (1979), Radford (1981: 25ff), Bache (1997: 72ff).

Der er til dels en syntagmatisk forklaring på at man ikke kan sige **Henry has visited his mother yesterday*, for det er den lineære kombination af perfektumsformen *has visited* og adverbialet *yesterday* der er problemet. Har man valgt at sige *has visited*, kan man ikke umiddelbart derefter vælge at sige *yesterday*. Har man til hensigt at sige *yesterday*, skal man undlade først at sige *has visited*. Men det man skal lægge mærke til, er at de enkelte led i kombinationen er udtryk for paradigmatiske betingede valg: distributionen af præsens perfektum kan ikke endegyldigt beskrives uden inddragelse af 'konkurrerende' verbalformer som præteritum og pluskvamperfektum. Og distributionen af adverbialer der som *yesterday* udtrykker et præcist tidspunkt i fortiden, kan kun endegyldigt beskrives hvis man ser dem i forhold til andre typer adverbialer, som fx *recently*, der henviser mere vagt til fortiden (jf. *Henry has visited his mother recently*). I den anden sætningsramme synes valget af simpel præsens *contains* udelukkende at være paradigmatiske betinget. Groft forenklet kan man sige at når man på engelsk vil referere til en helt statisk situation, er man tvunget til at vælge en nonprogressiv form i verbalparadigmet.

På grundlag af mit arbejde med substitutioner af verbalformer i tusindevis af eksempler (jf. Bache 1985a) har jeg ofte argumenteret for at man burde omformulere de 'adequacy' krav der stilles til en lingvistisk beskrivelse, så de i højere grad inddrager paradigmatiske relaterede for-

mers distribution (jf. Bache 1997: 72ff). Men i det store hele får spørgsmålet om paradigmatiske relationer lov til at ligge uudforsket hen. En mulig forklaring er måske at den traditionelle græsk-latinsk inspirerede grammatik havde en forkærlighed for 'paradigmer', og at moderne lingvister i forsøget på at komme ud over dette stadium har vendt det paradigmatiske ryggen. I den forbindelse er det værd at notere sig at traditionelle paradigmer ikke nødvendigvis har noget reelt paradigmatiske over sig. Således består fx kasussystemer (nominativ, akkusativ, genitiv, ablativ, dativ, etc.) sjældent af paradigmatiske relaterede størrelser, d.v.s. størrelser med en helt eller delvis overlappende distribution.

Hvorledes hænger diskussionen af det paradigmatiske over for det syntagmatiske sammen med spørgsmålet om kategorier? Hvis man giver paradigmatiske relationer en central plads i sin sprogbeskrivelse, opstår der et naturligt behov for eksplicit at beskrive hvad der ligger til grund for valget af en bestemt form i stedet for andre mulige former. Da der som minimum er tale om at 'valgbare' former i en given kontekst har delvis overlappende potentiel distribution, må vi forudsætte at de har såvel visse fællestræk som visse særegne træk. Den kategoriopfattelse jeg har givet udtryk for er mest hensigtsmæssig, egner sig helt specielt godt til netop sådan en beskrivelse: Den overordnede kategori (tempus, aspekt, numerus, etc.) repræsenterer det der binder forskellige former sammen, d.v.s. formernes fællestræk, mens de enkelte medlemmer af kategorien adskiller sig fra hinanden inden for kategoriens begrebsmæssige univers. Et groft forenklet eksempel er tempuskategorien, hvor den overordnede kategori fx kunne siges at have noget med deiktisk tid at gøre, og de enkelte medlemmer (præsens, futurum, præteritum, etc.) realiserer dette begrebsmæssige univers som nutid, fremtid og fortid i forhold til kommunikationsøjeblikket.

Hvis man omvendt ikke interesserer sig for de paradigmatiske relationer, men udelukkende for de enkelte valgs indbyrdes relationer i det lineære udtryk, bliver en sådan kategoriopfattelse let en overflødig komplicering af beskrivelsesapparatet. Hvis man opfatter at syntaks udgør den altdominerende del af lingvistikens genstandsområde, vil man være tilbøjelig til at opfatte kategorier som specifikke former snarere end som overbygninger der relaterer specifikke former.

3. Kategorier i typologisk lingvistik

De sidste 15-20 år er der sket et stort skred inden for typologisk forskning i forlængelse af den ikke-generative linie som blev lagt af Greenberg og andre i 1960'erne (jf. Greenberg (ed.) 1962): Vi har set en række nyttige og indsigtfulde grundbøger og introduktioner (fx Comrie 1989, Croft 1990, Shibatani & Bynon 1995, Whaley 1997) og specialstudier (fx Dahl 1985 og Bybee, Perkins & Pagliuca 1994). Som sidstnævnte henvisninger antyder, har der været en særlig stor interesse for tempus, aspekt og modalitet. I Dahl (1985) undersøges disse emner i 64 sprog ved hjælp af et spørgeskema der udæsker oversættelsesækvivalenter til engelske sætninger med relevante betydninger (for kritik se Bache 1997: 36ff). I Bybee, Perkins & Pagliuca undersøges de samme emner på et endnu mere omfattende materiale i 67 sprog udvalgt efter særlige kriterier der skulle sikre at de i videst mulige omfang repræsenterer alverdens sprog (jf. Bybee et al. 1994: 27ff). Et hovedformål for disse studier er at identificere, beskrive og relatere tværproglige størrelser, som fx perfektum.

Til beskrivelse af relevante formtyper som perfektum anvender Bybee et al. (1994) betegnelsen '**gram**' – måske for at undgå forvirringen omkring betegnelsen 'kategori'. Perfektum i fx engelsk er således en 'gram', og sammen med perfektum i andre sprog udgør denne tværproglige størrelse en '**gram type**'. Betegnelse 'gram' blev opfundet af Pagliuca og siden lanceret af især Bybee og Dahl (jf. også Bergman & Dahl 1994: 397ff). At man arbejder med disse nye termer i sit metasprog, sætter nok et særligt fokus på de enkelte former i og på tværs af sprog, men forhindrer os strengt taget ikke i en kategoriopfattelse hvor forskellige 'grams' kan høre sammen i overordnede kategorier som fx tempus og aspekt. Men Bybee et al. (1994) går skridtet videre. Som overordnet hypotese for deres analyse fremsætter de det synspunkt at 'grams' får deres semantiske indhold som resultat af en 'grammatization process' d.v.s. en diakron udvikling fra leksem med selvstændig form og semantik til morfologisk markør med generaliseret indhold – en nedbrydning der til slut leder til formens udslettelse og et efterfølgende behov for nye leksikalske udtryksformer, der så kan indgå i en ny nedbrydningsproces. Bybee et al. (1994) ser en grams semantik alene som et resultat af dets leksikalske ophav og den diakrone 'pathway' som den har fulgt. De siger:

For us, grams do not derive their meaning from the oppositions they enter into in a language, but rather have semantic content of their own which contributes to the formation of the conceptual system of the language. This view accords with the diachronic perspective that we have adopted here since it is the semantic content of grammaticizing lexical units and phrases that evolves into the semantic content of grams. (Bybee et al. 1994: 46)

Den 'grammatiseringssti' som et gram følger, er ikke tilfældig:

... our claim is not that the source meaning gives a unique grammatical meaning, but rather that the source meaning uniquely determines the grammaticization path that the gram will travel in its semantic development. (Bybee et al. 1994: 12)

Følgelig giver det ikke mening at gruppere grams i overordnede kategorier som tempus og aspekt. For Bybee et al. udgør sådanne overordnede størrelser "cognitively significant semantic domains, but not structurally significant categories" (1994: 3). Resultatet af dette synspunkt er således at man opererer med grams (som fx præsens, futurum og præteritum) som principielt urelaterede størrelser.

Bybee et al.'s opfattelse er særdeles belejligt ud fra et typologisk synspunkt idet man uden hensyn til en grams placering i det sproginterne system kan sammenligne den direkte med grams i andre sprog. Den engelsk perfektumsform kan for eksempel direkte sammenlignes med perfektumsformer i andre sprog uden hensyn til dens relationer til præsens og præteritum i engelsk. Det er naturligvis meget lettere at sammenligne konkrete enkeltformer på tværs af sprog end at skulle sammenligne hele formsystemer under en overordnet kategoriopfattelse.

Ligesom det er nærliggende at forkaste overordnede kategorier i en syntaktisk domineret sprogbeskrivelse, er det fristende at gå langt uden om dem i en typologisk sammenhæng, navnlig hvis en sådan fremgangsmåde samtidig kan relateres til en spændende hypotese om sammenfaldende grammatiseringsprocesser i alverdens sprog.

4. Kan vi reelt undvære overordnede kategorier?

I det foregående har vi set at det i forskellige beskrivelsessammenhænge er nærliggende at se bort fra overordnede kategorier. Og ud fra et helt generelt metodisk synspunkt er det naturligvis betænkeligt at belaste metasproget med termer og begreber som man måske helt ville kunne undvære. En fastholdelse af det synspunkt at metasproget skal indeholde overordnede kategorier, skal derfor kunne begrundes eksplicit.

Mit udgangspunkt for en sådan begrundelse er det synspunkt at man i beskrivelsen af en form/gram bliver nødt til konkret at inddrage formens indholdsside og funktion. Hvilket formål skulle det tjene at beskrive fx præteritum på engelsk hvis det ikke må fremgå at den ofte bruges til i en eller anden forstand at referere til en situation i fortiden? En sådan binding til det funktionelle/semantiske må naturligvis også gælde typologiske beskrivelser af former/grams. Som Croft formulerer det:

... the variation in structure makes it difficult if not impossible to use structural criteria, or only structural criteria, to identify grammatical categories across languages. Although there is some similarity in structure ("formal" properties) that may be used for cross-linguistic identification of categories, the ultimate solution is a semantic one, or to put it more generally, a functional solution. (Croft 1990: 11)

Vores metasprog skal således være indrettet på en måde der tillader en belysning af indholds- og funktionsmæssige forhold. Inden for specielt det typologiske område må det gælde at det man sammenligner når man prøver at etablere generelle, tværsproglige grams, er de sprogspecifikke formers typiske brug. Dette udelukker ikke at morfologisk form i snæver forstand kan gøres til genstand for interessante typologiske undersøgelser (jf. fx Dahl 1985: 182). Men det er vigtigt at fastholde at selv når form gøres til det direkte genstandsområde for en typologisk undersøgelse, kan det kun ske på et funktionelt grundlag, sådan som Croft pointerer. Man kan ganske enkelt ikke identificere en gram i et sprog uden at gøre det ud fra funktionelle kriterier.

En vigtig forudsætning for at udøve typologisk lingvistik er således at man nøje undersøger hvorledes hver enkelt sprogspecifik form bru-

ges. Sprogformers delvis overlappende distribution medfører at en sprogbruger reelt er tvunget til at foretage valg i kommunikationssituationen mellem former der udviser både fællestræk og særtræk. Overordnede kategorier er en ideel ramme for en beskrivelse af disse valg. Det er en spændende tanke at en sprogform er semantisk og funktionelt mærket af sin diakrone udvikling ('its pathway'), således som Bybee et al. søger at påvise. En sådan udvikling foregår bare ikke i et vakuum, men sammen med sprogets øvrige udvikling, hvor konkurrerende og supplerende former til stadighed påvirker hinanden. Med andre ord, vi kan ikke levere en fuldstændig analyse af en grams semantik og funktion uden at se den i en synkron systemisk sammenhæng. På trods af deres utvetydige og bombastiske afvisning af overordnede grammatiske kategorier som relevante størrelser i vores metasprog, synes Bybee et al. da også i realiteten at måtte erkende deres eksistensberettigelse. I en sådan grad at betegnelserne 'tense', 'aspect' og 'modality' indgår i deres bogs undertitel: *Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. Men også i selve bogen må de gang på gang anerkende de systemiske kræfter i et sprog. Således siger de i deres behandling af forskellen mellem datidsformer og perfekte former:

Whether a particular gram is interpreted as past or perfective depends on whether the gram in question contrasts with the imperfective, in which case it is a perfective, or co-occurs with it, in which case it is a past. (Bybee et al. 1994: 51; se også p. 85)

Med andre ord, selve kategoriseringen af en gram afhænger af dets paradigmatiske relationer til andre former. Bybee et al. indrømmer endvidere at "to find the exact meaning of a gram at any particular stage of development requires careful, detailed, language-particular grammatical study" (1994: 148) og at "grams necessarily interact with other grams in the same semantic domain either because they contrast with them ... or because they compete for some of the same uses" (1994: 301).

Det er svært at forene disse udtalelser med den allerede citerede påstand om at overordnede kategorier blot er "cognitively significant semantic domains, but not structurally significant" (1994: 3). Jeg er helt

enig med dem i den vurdering de giver udtryk for vedrørende vigtigheden af at analysere og beskrive en gram i forhold til konkurrerende og kontrasterende grams. Men det kan netop kun gøres hvis metasproget indeholder de fornødne redskaber i form af overordnede kategorier som ramme for paradigmatisk relaterede former. Kun hvis man har en meget indskrænket opfattelse af hvad struktur er, vil man kunne afvise at sprogbrugerens valg af gram har strukturmæssige konsekvenser: Som vi så tidligere har valget af grams betydning for en sprogbeskrivelses 'observational adequacy', og skal beskrivelsen endvidere opnå 'descriptive adequacy', skal konkrete valg kunne beskrives med henvisning til et regelsæt. Endelig skal man vel heller ikke kimse af at sproglige forhold afspejler "cognitively significant domains". Kunne man egentlig ønske sig et bedre grundlag for opstillingen af overordnede kategorier?

5. Abstraktion som forudsætning for typologisk lingvistik

Når man skal sammenligne fænomener i forskellige sprog med henblik på at etablere kategorier på tværs, ville det naturligvis være absurd at kræve total identitet. Men det er et stort spørgsmål hvor ens fænomener i forskellige sprog skal være, og på hvilken måde de skal være ens, for at det vil være berettiget at etablere et slægtskab i ens metasprog, d.v.s etablere en fælles kategori. Igen afhænger svaret lidt af hvad man opfatter lingvistikens genstandsområde er. Hvis man, som mange strukturalister, synes at en sprogbeskrivelse har til formål at af-dække et sprogs egenart, dets særpræg, vil man være ret uvillig til at anerkende kategorier på tværs af sprog. Hvis man derimod, som mange generativister, opfatter sprog som resultat af en medfødt evne, og som noget der derfor må have visse universelle træk, er man mere end villig til at se efter lighedspunkter, også selv om man skal op på et højt abstraktionsniveau. Mange funktionalister er af natur meget tilbage for at gå på tværs af sprog fordi deres interesseområde er sprogets funktioner i konkrete sammenhænge. Men tilstedeværelsen af slående lighedspunkter sprog imellem har affødt en interesse for at se ud over det enkelte sprogs grænser. En væsentlig pointe i den sammenhæng er naturligvis at en sproggrænse reelt kun kan overskrides med en god portion funktionalisme i bagagen (jf. igen Croft 1990: 11).

Hele diskussionen om der er aspekt i engelsk er et meget godt eksem-

pel på problemet. Nogle forskere (som fx Zandvoort 1962 og Klein 1974) har ment at russisk aspekt var at betragte som en absolut standard, og at engelsk ikke kunne siges at have aspekt med mindre at det både formelt og i det sproginterne system lignede russisk på noget nær en prik. På dette grundlag er det nemt at afvise at engelsk progressiv har noget med aspekt at gøre: Dels er det en perifrastisk form og således på udtrykssiden forskellig fra den russiske imperfektive form, dels forholder den sig indholdsmæssigt noget anderledes til nonprogressiv end imperfektiv forholder sig til perfektiv i russisk. Det er meget strukturalistisk at anskue de enkelte sprog som absolutte størrelser der skal beskrives på helt egne betingelser. Navnlig i kølvandet på Comrie (1976) bredte der sig dog en mere tolerant holding over for spørgsmålet om aspekt i engelsk. Russisk anses ikke længere for at være en absolut standard (jf. især Dahl 1985, der nærmest anskuer russisk aspekt som atypisk), og jo mere præcist lingvistikken kunne beskrive tempus i de enkelte sprog, desto mere opstod der et behov for at introducere aspekt som supplerende kategori i de sprogspecifikke metalingvistiske redskaber: Med tempuskategorien alene er det ikke nemt at redegøre for samtlige, mindst 32 forskellige verbalformer i engelsk. Hvis man vil undgå en total udvanding af tempuskategorien, bliver man nødt til at påberåbe sig andre kategorier, og her er aspekt snublende nær.

Men et er at acceptere metalingvistiske lån fra andre grammatiske traditioner, noget andet at forsøge at etablere egentlige kategorier på tværs af sprog. Som allerede antydet forudsætter enhver gåen på tværs at man abstraherer fra det helt sprogspecifikke. Man kan diskutere hvor meget og hvordan, men man kan ikke undgå en sådan abstraktion. Forskellige lingvister har taget forskellige konsekvenser af dette, bevidst eller ubevidst. En, for mig at se, lidet konstruktiv måde at klare problemet på er at sørge for ikke at have et alt for detaljeret kendskab til de sprog man går på tværs af. Jo mere nuanceret viden man har om det enkelte sprog, desto mindre tilbøjelig vil man være til at se overordnede lighedspunkter med andre sprog. En måde at undgå et for nuanceret kendskab til forholdene i et sprog er at underkende det lingvistiske arbejde der allerede er gjort for at beskrive det. Dahl giver således direkte udtryk for modstand mod at man i typologisk lingvistik overhovedet anvender 'sekundære data' ("extant descriptions of languages", d.v.s. grammatikker og lingvistiske beskrivelser) som supple-

ment til de primære data (i hans tilfælde en spørgeskemaundersøgelse). Han angiver følgende grund til at han ikke selv anvendte sekundære kilder i sin 1985-undersøgelse:

It turned out, however, that [using secondary data] was less rewarding and more time-consuming than we had thought. It is often extremely difficult to draw any definite conclusions from such descriptions, due to the vagueness of the terminology and, in many cases, difficulties in interpreting the examples given. Also, it is not uncommon to find discrepancies between a grammar and actual use, in that forms and constructions are either completely neglected or mislabelled. (Dahl 1985: 37)

I lyset af Dahls konkrete undersøgelse er hans udtalelser om sekundære data måske meget forståelige, for hvordan kan man tage hensyn til et meget stort antal sekundære kilder til hele 65 forskellige sprog. Men rent principielt er perspektivet dybt foruroligende: For at undgå et for nuanceret, og derfor generaliseringsugnet, billede af spoglige data opfordres vi til helt at se bort fra fagfrænders udforskning af disse data. I yderste konsekvens bør enhver typologisk lingvist tilsyneladende arbejde med skyklapper på.

En anden måde at abstrahere fra et detaljeret sprogspecifikt niveau er at definere de tværproglige størrelser meget bredt og vagt. Det synes at være Comries metode i bogen om aspekt fra 1976 og bogen om tempus fra 1985. Tempus definerer han godt nok snævert deiktisk i udgangssituationen, men han ender med at udvande deiksisbegrebet for at kunne gribe en lang række marginale konstruktioner (herunder non-finitte) med betegnelsen 'relative tense' (jf. Comrie 1985: 56ff). Tilsvarende definerer han først aspekt rimeligt præcist. De enkelte medlemmer af kategorien beskriver han som "different ways of viewing the internal temporal constituency of a situation" (Comrie 1976: 3). Og han fortsætter:

... the perfective looks at the situation from outside, without necessarily distinguishing any of the internal structure of the situation whereas the imperfective looks at the situation from inside, and as such is crucially concerned with the internal structure of the situation ... (Comrie 1976: 4)

Med andre ord definerer Comrie aspekt som værende en pragmatisk kategori der har noget at gøre med hvordan en situation anskues. Problemet med hans beskrivelse af aspektkategorien er ikke at selve definitionerne er dårlige, men at han ikke selv tager dem alvorligt. Således ender han med at underindele aspektkategoriens medlemmer i en lang række distinktioner der ikke umiddelbart har noget at gøre med pragmatisk anskuelsesmåde:

... that between state and dynamic situation, that between durative and punctual situations, that between being in a state or process, entering a state or process, and leaving a state or process, and that between situations which move towards a logical conclusion (telic) and those that do not. (Comrie 1976: 14)

Og senere underindeler han imperfektivt aspekt i 'habitual', 'continuous', 'progressive' og 'non-progressive' (jf. Comrie 1976: 25). Dermed er der reelt åbnet for at aspektkategorien inkluderer ikke bare aspekt i snæver pragmatisk forstand, men også aktionstyper mere uafhængigt af anskuelsesmåde. Med andre ord, aspektkategorien bliver så bredt og upræcist beskrevet at det er snublende nemt at gå på tværs af sprog. Problemet er bare at der samtidig er åbnet helt ukritisk op for at dække alt ind under aspektkategorien med det sørgelige resultat at vi ikke bliver meget klogere, hverken på de enkelte sprogs natur eller på deres egentlige fællestræk.

Typologisk lingvistik kan ikke i længden leve med at den nødvendige abstraktion sker på bekostning af detaljeret, og lingvistisk problematiseret, viden om de enkelte sprog (således som den kommer til udtryk i de såkaldte sekundære data). Jeg er således kritisk indstillet over for Dahls erklærede fremgangsmåde. Ej heller har typologisk lingvistik gavn af at abstraktionen medfører metalingvistisk udtynding og vaghed, således som det synes at ske i Comries bøger.

6. Et alternativ: absolutte standarder i metasproget

I en række publikationer har jeg forsøgt at opstille en alternativ måde hvorpå man kan arbejde med kategorier på tværs af sprog (jf. Bache 1985b, 1992, 1994, og især 1997). Jeg kan ikke i en kort artikel som den-

ne komme ind på alle mine forslag, men blot nøjes med at omtale et enkelt helt centralt punkt, nemlig at lade metalingvistisk abstraktion fra sprogspecifikke data resultere i opstramning snarere end udtynding. Kort fortalt: I stedet for at sige 'lad os nu definere fx aspekt eller tempus så bredt og rummeligt at vi kan proppe alle mulige primære data fra forskellige sprog ind under disse kategorier', så foreslår jeg at vi siger 'lad os definere kategorierne så snævert og præcist i et generelt-lingvistisk metasprog at de kan fungere som absolutte standarder som man kan tage udgangspunkt i når man beskriver sprogspecifikke data'. Der er en række fordele ved at abstrahere i retning af opstramning i stedet for at abstrahere i retning af vaghed, men der er også en pris at betale.

Ved at operere med en fælles absolut standard får man et mere præcist billede af lighedspunkter og forskelle mellem forskellige sprog. Det svarer groft sagt til at det er nemmere at bestemme og sammenligne temperaturen to forskellige steder hvis man anvender et termometer med en aftalt fælles absolut målestandard (fx celcius) end hvis man forlader sig på subjektive skøn eller sammenligner ud fra forskellige standarder uden at definere dem præcist. En anden fordel er at kategorier der opstilles ud fra et krav om at de skal være præcise nok til at udgøre absolutte standarder, samtidig bliver kognitivt mere plausible. At en kategori som aspekt skulle rumme to så vidt forskellige indholdsmæssige temaer som 'typer af situationsreferenter' og 'sprogbrugerens pragmatisk betinget måde at anskue og præsentere en situation på uanset type', er metodisk langt sværere at acceptere end at kategorien er indholdsmæssigt homogen.

Prisen man betaler for et mere praktisk indrettet generelt metasprog med absolutte standarder, er at kategorierne som følge af abstraktionen fra sprogspecifikke data er helt fiktive hvad angår netop deres homogenitet og totale regelmæssighed. Intet sprog har kategorier som passer fuldstændigt overens med kategorierne i det generelle metasprog. Rigtige menneskesprog er naturligvis langt mere sprælske. De metasproglige kategorier repræsenterer således ikke nogen egentlig 'sandhed' om sprog, men er udelukkende at betragte som nyttige ad hoc redskaber i lingvistikens forsøg på at skabe større viden om sprog. Med andre ord foreslår jeg at man i typologisk lingvistik ofrer 'sande kategorier' til fordel for 'nyttige kategorier' i den højere sags tjeneste.

Hvordan kategorier bliver til i det generelle metasprog omhandles i Bache (1997), men det kan her røbes at paradigmatiske relationer har en nødvendig og central rolle. Det kan illustreres med de formelle oppositioner i engelsk mellem præsens og præteritum og mellem progressiv og non-progressiv. Som følge af en metalingvistisk opstramning af tempusbegrebet og aspektbegrebet kommer de engelske verbalformer til at fremstå som **non-monadiske**, hvormed menes at den enkelte form ikke kan beskrives fyldestgørende med reference til kun én metalingvistisk kategori. At engelske verbalformer er non-monadiske ses tydeligst når man anskuer dem i paradigmatiske oppositioner.

Lad os først kigge på tempusformerne præsens og præteritum, og lad os tage udgangspunkt i tempus som en snævert defineret metalingvistisk kategori der udelukkende indeholder deiktiske tidsbetydninger så som fortid, nutid og fremtid i forhold til ytringsøjeblikket. Ingen har for alvor anfægtet at simpel præsens og simpel præteritum i engelsk er centrale tempusformer. I Harder (1996) udgør de netop den primære tempusopposition, hvor formvalget afgør om den talende på deiktisk vis lader en prædikation udgøre en proposition om nutiden eller om fortiden. Dette ser vi tydeligt i følgende eksempelpar:

- (1a) My sister lives in London.
- (1b) My sister lived in London.

Her er den eneste forskel deiktisk temporalitet: (1a) fremsætter 'My sister living in London' som en nutidig situation, (1b) fremsætter samme indhold som en fortidig situation i forhold til taleøjeblikket. Problemet opstår hvis man med henvisning til denne tidsmæssige forskel hævder at have givet en udtømmende forklaring på forskellen mellem de to verbalformer generelt (således som det kommer til at fremstå hos Harder 1996). Vi behøver blot at inddrage eksempler af følgende type for at se at billedet er noget mere kompliceret:

- (2a) Roger speaks like a real professional.
- (2b) Roger spoke like a real professional.

Hvis man ser bort fra specielle kontekster, herunder narrative tekster, kan (2a) kun betyde at Roger har visse talemåder. Udtrykket er ligesom

(1a) klart nutidigt, men indebærer ikke at Roger i taleøjeblikket er i gang med at bruge sine talegaver. Eksempel (2b) udtrykker ligeså klart en fortidig situation, men er meget mere tvetydigt med hensyn til hvilken situation der er tale om. Ligesom eksempel (2a) kan sætningen udtrykke noget om Rogers talegaver snarere end en konkret talehandling, blot som et fortidigt forhold, men det kan lige så godt dreje sig om at Roger ved en bestemt lejlighed i fortiden talte på en bestemt måde. Mens (2a) har en klar habituel betydning, kan (2b) have enten habituel eller non-habituel betydning. Dette er ikke en tilfældighed: Hvis man analyserer større datamængder, viser der sig et klart mønster. Simpel præsens er normalt statisk eller habituel (d.v.s. refererer ikke til en dynamisk enkeltsituation), mens simpel præteritum ikke er begrænset på denne måde. Det betyder at oppositionen mellem simpel præsens og simpel præteritum kun er ren temporal når den situation der refereres til, er ikke-dynamisk. Simpel præsens er således ikke blot en tempusmarkør, men også en aktionsmarkør (se dog Bache 1986).

Også forholdet mellem progressiv og non-progressiv er så komplekst at formerne kommer til at fremstå som klart non-monadiske. I:

- (3a) They walked along the beach, arm in arm.
 (3b) They were walking along the beach, arm in arm.

får man indtryk af at forskellen mellem de to former er pragmatisk snarere end centralt semantisk: I det første eksempel beskriver den talende en gåtur som en helhed, eller som et faktum, mens hun i det andet eksempel beskriver gåturen (potentielt præcis samme gåtur) med internt fokus på selve afviklingen. De to eksempler refererer ikke til to forskellige situationer eller situationstyper, men til to forskellige måder at præsentere samme situation på. Denne forskel passer meget godt overens med Comries definitioner på perfektivt og imperfektivt aspekt, som blev citeret i afsnit 5. Læg mærke til at distinktionens pragmatiske karakter underbygges af at de to eksempler ikke adskiller sig fra hinanden med hensyn til sandhedsværdier: de to propositioner implicerer gensidigt hinanden. Hvis man anerkender denne distinktion som hørende ind under en snæver pragmatisk defineret metalingvistisk aspektkategori, giver den nok en rammende beskrivelse af ek-

sempler som (3a) og (3b), men viser sig hurtigt utilstrækkelig i forhold til eksempler af følgende type:

- (4a) A door slammed behind him.
- (4b) A door was slamming behind him.
- (5a) She built a new garden shed.
- (5b) She was building a new garden shed.

Her er der nok stadig tale om en forskel af samme slags som i (3a) og (3b), men dertil kommer at der også er en central semantisk forskel mellem formerne: (4a) udtrykker en enkelt punktuelt situation, mens (4b) udtrykker en iterativ situation; og (5a) udtrykker en durativ, mens (5b) udtrykker en uafsluttet handling der bevæger sig i retning af et bestemt slutpunkt. Formerne er i disse sætningspar således distinkte hvad angår sandhedsværdier. Med andre ord, man kan ikke forklare forskellen mellem progressiv og non-progressiv ved blot at referere til en snævert defineret aspektkategori, men må (ligesom ved forskellen mellem simpel præsens og simpel præteritum) inddrage en kategori der vedrører de forskellige typer af situationsreferenter. Denne kategori kalder jeg aktionskategorien.

Læg til slut mærke til at hvis vi blot kigger på simpel præteritum i engelsk, så indgår denne form i formel opposition både til simpel præsens (nemlig i en primær tempusrelation) og til den progressive form i præteritum (nemlig i en primær aspektrelation), men for begge relationer indgår der et komplekst samspil med aktionskategorien.

7. Konklusion

Der tegner sig med ovenstående eksempler et billede af de engelske verbalformer som non-monadiske, d.v.s. former der udtrykker værdier fra mere end en enkelt kategori. Dette kan man vælge at fortolke som en uheldig komplicering af beskrivelsen af det engelske verbalsystem. Men man kan også se det som en måde at bevare en detaljeret og nuanceret beskrivelse der benytter sig af et generelt applicerbart meta-sprog med absolutte standarder. Det er en metode der er fuldt forenelig med brugen af sekundære data, og som derfor undgår nogle af de problemer Dahl støder ind i. Metoden indebærer nødvendigvis ab-

straktion – for ellers kan man ikke gå på tværs – men abstraktionen går ikke i retning af bredde og vaghed, men benytter sig af friheden fra sprogspecifikke data til at formulere absolutte standarder. Metoden udelukker ikke at grammatiske formers semantik er påvirket af deres diakrone ‘pathways’, men ser dem først og fremmest som paradigmatiske relaterede størrelser i et funktionelt system. Det er mit bedste bud på hvordan man kan komme videre i arbejdet med kategorier på tværs. Bache (1997) – hvis De vil vide mere.

Henvisninger

- Allerton, D. J. (1979). *Essentials of Grammatical Theory*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bache, C. (1982). Aspect and Aktionsart: Towards a Semantic Distinction. *Journal of Linguistics* 18. 57-72.
- Bache, C. (1985a). *Verbal Aspect: A General Theory and its Application to Present-Day English*. Odense: Odense University Press.
- Bache, C. (1985b). The Semantics of Grammatical Categories: a Dialectical Approach. *Journal of Linguistics* 21. 51-77.
- Bache, C. (1986). Tense and Aspect in Fiction. *Journal of Literary Semantics* 15. 82-97.
- Bache, C. (1992). Nogle Metodologiske Overvejelser om Begrebet ‘Grammatisk Kategori’, *Odense Working Papers in Language and Communication* 2. Odense: Institute of Language and Communication at Odense University.
- Bache, C. (1994). Verbal Categories, Form-Meaning Relationships and the Perfect. C. Bache, H. Basbøll & C. E. Lindberg (eds.). 43-60.
- Bache, C. (1997). *The Study of Aspect, Tense and Action: Towards a Theory of the Semantics of Grammatical Categories*, Second revised edition. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bache, C., H. Basbøll & C. E. Lindberg (eds.) (1994). *Tense, Aspect and Action: Empirical and Theoretical Contributions to Language Typology*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Bergman, B. & Ö. Dahl (1994). Ideophones in Sign Language? The place of Reduplication in the Tense-Aspect System of Swedish Sign Language. C. Bache, H. Basbøll & C. E. Lindberg (eds.). 397-422.
- Bybee, J. L., R. Perkins & W. Pagliuca (1994). *The Evolution of Grammar:*

- Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Chomsky, N. (1986). *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*. New York: Praeger.
- Comrie, B. (1976). *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, B. (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, B. (1989). *Language Universals and Linguistic Typology*, Second edition. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.
- Croft, W. (1990). *Typology and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, Ö. (1985). *Tense and Aspect Systems*. Oxford and New York: Blackwell.
- Greenberg, J. H. (ed.) (1962). *Universals of Language*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Harder, P. (1996). *Functional Semantics: A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Hopper, P. J. & S. A. Thompson (1984). The Discourse Basis for Lexical Categories in Universal Grammar. *Language* 60. 703-752.
- Klein, H. G. (1974). *Tempus, Aspekt, Aktionsart*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Radford, A. (1981). *Transformational Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shibatani, M. & T. Bynon (eds.) (1995). *Approaches to Language Typology*. Oxford: Clarendon Press.
- Whaley, L. J. (1997). *Introduction to Typology: The Unity and Diversity of Language*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage.
- Zandvoort, R. W. (1962). Is 'Aspect' an English Verbal Category? *Contributions to English Syntax and Philology, Gothenburg Studies in English* 14. 1-20.

